

י"תן חלקנו בתורתך"

תורה ועבודה

היחס בין לימוד תורה והדאגה לפרנסה

"ותן חלקנו בתורתך"
סדרת שיעורים על
מעלת התורה ומקצת לימודה

ט. אמר אביי הרבה עשו כריי ועלתה בידם, כרשב"י
ולא עלתה בידם. מפני שהמחלוקת היא בעצם טבע האדם, אם
הוא עלול להיות בלתי עסוק בשום דבר מעשי כ"א בהשכל
ודעת או שהוא דבר שלמעלה מטבעו. ואם ימצאו אנשים נעלים
שהם ירגישו בעצמם כי לגדולות נוצרו והעסק בחכמה ושכל
היא להם לעונג טבעי באין הפסק וחילוף כלל, הם למעלה מן
הטבע האנושי. אבל משפט התורה צריך שיהיה רק לפי טבע
האנושי הנהוג ברוב ולא נתנה למלאכי השרת. ע"כ אמר
שמהעיון יקשה להבחין דבר זה, כ"א מהניסיון נדע שהדבר
10 הנהוג ברוב הוא מורה על היסוד הטבעי. ע"כ כאשר אנו רואים
שהרבה עשו כריי ישמעאל ועלתה בידם, ומצאו קורת רוח בין
בתורתם וחכמתם, בין בעמלם בחיי החברה וכשרון המעשה.
כריי ולא עלתה בידם, כי ירדו כשרונותיהם מסכת ההתנגדות
הפנימית שמצאו בנפשם מעסק העיון ועבודת השכל הבלתי
מתחלף בעסק גופני, מזה אנו רואים שלפי טבע האדם הוא ראוי
להתנהג במדת ד"א עם התורה כמדת רבי ישמעאל, ומדתו של
רבי שמעון היא לפי מעלת המעולים שבאנשים שהם למעלה
מטבע האנושי, שלהם יאתה להתנהג לפי מעלת טבע רוממות
נפשם ולא לרדת ממעלתם בוודאי.

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב (הושע ב) "לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו [וגו"] וכתיב
(דברים יא) "ואספת דגנך ותירושך ויצהרך". לא קשיא כאן בזמן שישאל עושה רצונו של
מקום. כאן בזמן שאין ישראל עושה רצונו של מקום. ת"ר "ואספת דגנך וגו" מה ת"ל לפי
שנאמר (הושע א) "לא ימוש ספר התורה הזה מפוך" וכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך
(נהוג) [נהג] בהם מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון ב"י אומר אפשר אדם
חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישא וזורע
בשעת הרוח תורה מה תואר עליה. אלא בזמן שישראל עושה רצונו של מקום מלאכתן
נעשית על ידי אחרים שנא' (ישעיה סא) "ועמדו זרים ורעו צאנכם [וגו"] ובזמן שאין
ישראל עושה רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר (דברים יא) "ואספת
דגנך" ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידי שם שנא' (שם כח) "ועבדת את איובך".
אמר אביי הרבה עשו כריי ישמעאל ועלתה בידם (והרבה עשו) כרשב"י ולא עלתה בידם.
אמר להו רבא לרבנן במטותא (בעינא) מנייכו דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי
תשרי (ואף לבי רב לא תיתו) כי היכי דלא תטרודו במזוניכו כולה שתא. אמר רבה בר בר
חנה אמר רבי יוחנן משום ר' יהודה בר אלעאי בא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות
אחרונים דורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתיקם בידם. דורות
האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זה וזה לא נתיקם בידם.

3. יא. אמר רבבי"ח אריו"ח משום ר"י ב"ר אילעי, בא
וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, דורות
ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו
נתיקימה בידם, דורות אחרונים שעשו מלאכתן קבע
ותורתן עראי וזו לא נתיקימה בידם. יסוד השלוח, אפילו
בעוה"ז, תלויה גם היא בחיקון המוסר הכללי והפרטי. כי בהיות
האדם מוכתר במדות טובות ביראת ד' ובאמונה, הוא משתמר
מהרבה דברים המכשילים את כחו ומכבידים עליו את סבל
החיים, ומסתפק ג"כ בשמחה ונחת גם מהמעט שיומין לו ד'.

10 אבל בהיותו
ממעט במוסר או לא יאמר די בכמה ששיגי מההון,
ומדותיו שמתפגמות נטות לתאוה [העוברת גבול
שמהרסת אשיות בריאותו ומולידה חלאים בו ובזרעו.
ע"כ גם אם יאמץ עושר, לא יספיק לו ולא ינוח
לבבו ולא ימצא בהם קורת רוח שלמה. ע"כ דורות
ראשונים שעשו תורתן קבע, והיא הדיכה אותם אל
דרך המוסר האמיתי, ליראת ד' ולמדות טובות

א"י א"י א"י א"י

4. והגונות, ומלאכתן עראי, זו וזו נתיקימה בידם, כי
המעט הספיק להם בהיותם בעלי מדות יקרות, וגופם
היי בריא ונפשם שמחה בעמלם. דורות האחרונים,
שעשו מלאכתן קבע, שהדאגה על החומרות מלאה
את לבבם ולא נתיח מקום ראוי להדאגות המוסריות,
ותורתן עראי, זה וזה לא נתיקימה בידם, כי נתקלקלו
המדות ומנוחת הלב נטלה, ולא יאמר די בקיבוץ
רכוש רב, ולא ימצא קורת רוח בעולם בכל קניינו.
א"כ גם הרב שהוסיף לקנות ע"י ויכוי הזמן לא
10 התקיים בידו, כי לא יוכל למלא צרכיו שנתרבו כרי
ערך תאות נפשו, וממילא נקרא באמת שזה וזה לא
נתיקימה בידם. ועיקר שם עראי וקבע, אין תלוי כ"כ
בזמן, כמו בהסכמת הדעת, שהדבר שמחויק האדם
לעיקר הוא קבע, גם שמסכות יעסוק בה מעט זמן.

קנו סדר משא ומתן, ובו פסוק אחר:

א. אחר-כך (א) ג' (ב) [א] ל'עסקי, ד'כל תורה שאין עמה מלאכה \*סופה בטלה וגו'ר'ת עון, כי הענין
בענינו על דעת קונו. ומקל מקום לא יעשה מלאכתו (ב) עקר אלא (ג) [ג] עראי, ותורתו קבע, וזה וזה
יתקם (ג) קנו. וי"ש א"י [ת] קאמונה.

העמק דבר

8. וכמש"כ לעיל ו' מקרא ו' בשם הספרי וכי היאך
אדם אוהב להקני"ה, אלא והיו הדברים האלה
וגו' שמותן כך אמה מכיר את מי שאמר והיה
העולם, והיאך יבא הקני"ה בטרומה את בניותיו
לשאל מהם מה שאי אפשר בדרך הטבע, ואם
נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך, הלא
לא התפרש עם מי הוא מדבר, אלא ע"כ יש לדקדק
ולתפוס כלומר פרשה ענמה שהקני"ה אינו שואל
מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו, שהרי כמי
10 ללכת בכל דרכיו, ולא כמי וללכת בכל דרכיו, כמו
שכתוב ולאזהבה אהו לעבד וגו', וכן נפסקו י"ג
לשמו את מצות ה', ולא ולשמו וגו', מנואר
דכמו הסתלק הדבור הוא. ומה נצוה לענין, דלאו
לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו
בפ' בלק עה"פ מה טובו וגו', שהם א' ראשים
ומנהיגים בישראל, ב' מ"ח הנקראים זקני ישראל,
ג' צע"כ עוסקים בפרנסתם, ד' נשים ועבדים
וקטנים, וכל אחד מכתוב הללו אינו דומה לחבירו
בשאלת הקני"ה ממנו, ומשום זה כמי נפרש
10 אתם נבנים היום כולכם ראשיכם שניתיכם, וקנייכם
ושוטריתם, כל איש ישראל, טפכם נשים וגו',
לעבדן צדיקים ה' וגו', ולכאורה מה מקרא חסר
אלו כמי אתם נבנים היום כולכם לעבדן וגו',
והכל בכלל, אלא נבנים שלכל א' צדיקים, ומה
ששאל הקני"ה מזה אינו שואל מזה, וכמעט
שאסור לכת השנית כאשר ינאר. ונאל לפי סדר
הכמו, ראשיכם שניתיכם, שהם הראשים מנהיגי
הדור, והם הנקראים עוסקים בצרכי צבור, שהם
אינם ראשים להבטל מזה לא לעסוק באהבה
10 ודביקות, שהרי צוה לא היתה שקידתו עצומה
לצבור ממה. ואמרו בשבת פ' מפני והכ"ז א"ז

9. גדול הכנסת אורחים יומר מהקבלת פני שכינה
שנא' אל נא תעבור מעל ענדך, ואין הפי' שמי
שזכה להקביל על פני שכינה אינו דומה לזה המעלה
של המכניס אורח, אלא שזו המעלה גדולה מזו.
והיא נחמית ממנו כמו שעשה אברהם אבינו בשעה
שעמד לפני ה' כדכתיב וראו אליו ה' וגו', וכאשר
ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו ולא יעזב
לגמרי אלא ימתן עליו עד שיעשה עם האורחים
כראוי להם, ומה נבין כל צרכי צבור שיש בהם
10 מזה עוד גדולה מהכנסת אורחים, שהרי עוסק
בצרכי צבור פטור מק"ש, כדתיבא בתוספתא ברכות
פ"א דמ"ש חשז ר"י שר"ע וראש"ע לא קראו
ק"ש משום שעוסקים בצרכי צבור היו, כמש"כ
שגדולה מזה וזו לדחות מצות אהבה ודביקות
שנחמית מפני מצות מעשיות כמש"כ בפ' צ"א,
וה"כ מה ה' שואל מראשי ישראל, הלא לא אהבה
ודביקות ולא שמירת מצות עשה אלא יראה, היינו
שיהא שקוע ממיד צדיקה ה', ועי' להלן י"ז י"ט
10 במלך כמי ליראה את ה' אלקי' ג"כ הפירוש שם
לשקיע דעמו צדיקה ה', ומצינו כמ"פ דמשמעות
ירא ה', היינו שמקיע דעמו צוה, כמו בתהלים
ק"ח ציח ישראל צרכו את ה' ציח אהין צרכו
וגו' ציח הלי וגו' יראי ה' וגו' וכל הכמו
באחרונה חשוב מן הקדמו, כדתיבא בתוספתא
שנהי מפי' הוריו ומנא ישראל מברכין אתם, בית
אהרן שמים, ציח הלי שלש, יראי ה' ארבע, והלא
גם ישראל ציח אהרן והלי ג"כ יראי ה', ואמאי
כמי יראי ה' בארבע, אלא פי' יראי ה' המשוקעים
10 צוה המה יקרים מצות אהרן והלי, וכן מתפרש
הרבה מקראות ומאמרי חז"ל, ועי' מש"כ להלן
מקרא כ' בשם מ"ר פ' מטות. וה"פ פי' ליראה

10 וגו' היינו להשקיע דעתו ביראת ה', באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להנאת עצמו וכבודו במעשיהם, ולראות לטוב למי שחונף לו ולהיפך למי שיגע בקנה כבודו יעלים עיניו מלראות צדק לו, או אף ממנא ידו להרע לו, על כן עליו כתיב מה ה' שואל ממך כי אם ליראה וגו', ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפניו לירא יותר את ה' מכל בני אדם, באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפר בקל, שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג בו, משא"כ במטאים שבין אדם לשמים, ודוד המלך אמר [תהלים קל"ט] הלא משנאף ה' אשנא וגו' חקרני אל ודע לבני וגו' וראה אם דרך עוצב בני ונחני בדרך עולם, פי' אם טעיתי לחשוב שפלוגי הוא ממשנאף ע"כ הנני רודפו ושונאו, אבל אם לא כוונתי לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם, שא"כ לחקן השגיאה ולא תועיל תשובה, א"כ זה הפרע מוטל על ראשים מנהיגי ישראל ולא יומר. אבן זקני הדור שהם ח"מ עמלי תורה, עליהם מוטל מלות אהבת ה' ודיקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש, ומלות מעשיות בכל מיני דקדוקים היורא אפשר, שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בצרכי ה' מה הוא רחום בו וכמשי"כ הרמב"ם בהל' דעות רפ"ה שח"מ משונה בכל דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו בו, וכל זה הקב"ה שואל מעמו. אבנעם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המלות בזמנם ולא יהא העסק שלו מבטל המלות, אבל א"כ לשאול מאיש עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה, רק מעשה המלות בפועל זה

11 הקב"ה שואל מהם. אבל נשים וטף ועבדים פחותי הנפש, וגם כמה מלות עשה אף עליהם כולל, מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב והליכות עולם של האנשים, וכמו שאמרו חז"ל [תלמוד א"ר ט'] איזה אשה כשרה שעושה רצון בעלה, ועוד מזה זכיון באתנווי גברי לבי כנישתא כדאי בצרכות [י"ז א'], ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדוניו והטף לזיית את אביהם, וזהו שה' שואל מהם. ונמנא מתפרש זה המקרא קך, על ראשיכם קאי 10 כי אם ייראה. על זקניכם כי אם ייראת בבב' דרכיו ויראהבה אותו ויעבור את ה' בבב' דב ובבב' נפש. על המון עם ישראל כי אם ירשמו את מצות ה' וגו'. על טפס נשים וגרך כי אם ישוב דך. ומכל מקום נאמרו כל אזרות אליו יחד, משום שנאמרה הפרשה בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים וכל המתבקש מכל א', וכמו כן עשה דוד המלך שציקש אחת מה', היינו לכל א' כראוי לו, ח"מ יהיו ישיבתם בית ה' לחוות בנועמנו ולבקר בהיכלו, ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו, כי יפנו בסוכו ביום רעה, מי שהולך למלחמה עם אויביו צדור ירוממני, מ"מ ככלל ישראל מתבקש כל זה, והדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך וגם הוא בקשמו כך, ופעם הוא באופן אחר, והרי הוא אז כאלה אחר כמותו. והנה הגמ' לא הקשה על אהבת ה' אטו מילתא וטרתי היא, באשר דמיירי בעוסקי תורה, והיא מסייעת ומכשרת להיות לדיק חסיד, שזן אף הדבר קשה, ורק שיזום לב לצקש אהבה ודעת דרכיו, 10 אז תעמידנו התורה על קרן אורה, מכשי"כ קיום מלות מעשה בפועל לכל אדם ודאי לא יפלא מכל

12 אדם, ואם הוא אנוס במקרה רחמנא פטריה, אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג וראש ודאי לאו מילתא וטרתי הוא, שיהא שקוע במחשבה תמיד לירא מה' הנזפה על כל דרכי בני אדם, ומשני אף לבני משה, פי' תלמיד חכם שהוא מנהיג, גם זה מילתא וטרתי היא, דעסק התורה מסייעו לכך, ומי שאינו ח"מ כולל, מי מבקש ממנו להיות עוסק בצרכי צבור, ואם כבר קיבל עליו זה העסק, ודאי עליו להזהר הרבה שלא יהא נוטל את שלו מתחת יד 10 ישראל. או הפי' [לגבי משה] מנהיג שהוא אצל [משה פי'] גדול הדור, וכבר הראינו לדעת בספר שמות י"ט ו"ט צפי משה ידבר דכל גדול הדור מכונה משה, והוא מדריכו ומעמידו על דרך הטוב והישר, מילתא וטרתי היא: (יג) ואת חקתי יו. היינו קבלות שבע"פ, אבל משפטיו שהוא החקירות והפסול אף כתיב כאן, שהרי דברה תורה עם איש המוני שאינו צד תלמוד, ואין לו אלא לשמור את החקוקים לפניו, וע' לעיל ו' י"ו: (יד) הן דה' אלהיך וגו'. באשר דבר משה עם כל כח צפ"ע הזהיר לכל כח כראוי לה, את הגדולים ודבוקים בה', שלא יהיו סבורים שפטורים ממלות מעשיות חלילה, שהרי המה קרובים לה' והמקום ישא פניהם בשביל שמוסרים נפשם בשביל כבודו, ואין לך יקר בעיני ה' מזה אפילו לא ישמרו המלות ח"ו, והזהיר את קטני הערך שלא יתשבו מה הוא נחשב מלות שעושים בלי ידיעה, מש"ה הזהיר גם אותם לפי ערכם, על כן אמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' המלאכים ושרפים וגבוה מהם, הכל דבקים ועומדים לפני ה':

דברים

13 באבותיך חשק ה' וגו'. כבר נתבאר לעיל ו' דמשמעות חשיקה הוא משום שטוב בעיניו ביותר, משא"כ בחייה אפשר שאינו טוב בעיניו כל כך, אלא משום שהוא נזרך לקנות ריע וכדומה, על כן בוצר באיזה אדם שטוב לפניו יותר מאחרים, ואמר הכתוב דבצדו חשק לאהבה אותם, ולנו להבין מה זה החשק שמנא אותם נאמן לפניו, על כרחק לא משום שהיו דבקים בה' ובאהבתו לבד, שהרי השמים ושמי השמים ואשר צם הנה שרפים ואופנים השגתם מרובה מכל אדם ודבקים בה', אלא ע"כ משום שרפרו עבודת המעשה לאהבת ה', מה שאין זה במלאכי השרת: ויבחר בזרעם וגו'. דזה עלה במחשבה בשעת בריאת שמים וארץ שיקח לו אומה אחת לחלקו כמבואר בשירת האוינו בהנחל עליון גוים וגו', וצ"כ במדבר צפ"ל בלעם כ"ג י"ט, אלא שלא נבחר איזה אומה עד שבאו הצרעים יתקן ויעקב: ויבחר בזרעם אהריהם. שיהיו המה חלק אלוה, וממילא חשק צם לאהבה 10 ג"כ כאהבת האב לבן אף ע"ג שאין מעשיו רעים כל כך וכמשי"כ לעיל ו' ח': בכ"ב מב"ה העמ"ם. אפילו תהיו פחותי ערך ושפלי הדעת כמו כל העמ"ם, מ"מ הרי אחם נצחרים לכך, וא"כ אפילו היורא הדיוט שבישראל יקרה עבודתו מנד שהוא נבחר לכך, אף על גב שאינו מוצא עצמו ראוי למעלה זו, ועי' מש"כ בהר"ד פ' מי מריצה צם רבה פ' אמור עה"פ ראשך עליך ככרמל:

14 ביארנו לעיל י"ג ענין מקרא זה מה שפירש הכתוב כל הפרטים ולא הספיק צמה שאמר אחם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעברך וגו', אלא בא ללמדנו שאין הדין ותשבון של כל אדם שווה, ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל, ראשים, ותלמידי חכמים, והמון עם ה', נשים ועבדים וטף, כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם, והקדים לומר היום. משום שנאמת בכל ראש השנה היום הדין נצבים כל ישראל ג"כ בזה האופן, 10 אבל היום שלא בראש השנה הוא כתיב עברך וגו'. ואמר ב"ב. שאע"ג שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם, מ"מ כל א' גורם להכריע להכלל אם לשבט אם לחסד, כדאיתא בקידושין ספ"א דכל א' מכריע את עצמו ואת כל העולם לכך זכות או לכך חוב. ואחר כך פירש הפרטים, א' ראשיכם שבטיכם. מנהיגי השבטים. אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר, ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד, וממילא כל ראש מנהיג בישראל 20 באשר הוא שם, אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו נדונים בשווה, אלא לפי טבע השבט ובמה שהחזיק ביותר להיות מזה, בזה נידון על העוותו וסר מדרך הטובה שהחזיק בה, וכמו שאמר עמוס הנביא (ב') על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו, על מאסם את תורת ה' ותקויו לא שמרו, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, על מרסם צמק לדיק וגו'.

15 הדין על שבט יהודה על ספרו מדרס הטובה לשמור חקיו, המה מדות התורה, וזהו כבוד לתורה שבכתב, שמדקדקים בה הרבה, וכאשר סרו מזה, מאסו את התורה, ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כל כך בתלמוד תורה אלא בחסד בין אדם לחבירו בדרך מלכי ישראל וכמשי"כ בס' בראשית ג' כ"ג, על כן עיקר הדין עליהם על ספרו מזה המדה ומכרו בצמק לדיק וגו', ונמנא 10 הראשים שמנהיגים השבטים נידונים לפי שבטם. צ' וקניבם ושוטריבם. המה תלמידי חכמים גדולים וקטני הערך לכל אחד לפי כחו. ג' ב"ב איש ישראל. כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו. וכבר נתבאר בס' במדבר כ"ד ו' בדבר בלעם צרוה"ק שנמשלו המון עם ישראל כנגות שיש צם הרבה מיני זרעים, אבל בכל גנה יש בו מין א' שהוא העיקר, כך כל ישראל מזהירים בכל מלות מעשיות, אלא שמ"מ כל א' עליו מלות אחת להיות נזהר בה ביותר, לכל א' לפי עסקיו מה 20 שעלול להיות נכשל עפ"י עסקו, עליו לשום לבו ע"ז הפרט ביותר, ועל דבר זה הוא נידון ביותר. גם נכלל בלשון כל איש ישראל כל א' לפי טבעו, וה' יהודע מכונת לב של כל א' ודן כל א' לפי מדתו. ד' מדרגה הפחותה